

René Block'un Türkiye Sanat Ortamıyla Tanışması: Türkiye'yi Seviyorum Türkiye de Beni Seviyor*

Hatice Özdoğan Türkyılmaz¹

Öz

Bu makale, küresel sanat ortamının önemli aktörlerinden biri olan Alman galerici, sanat yayıncısı, sanat koleksiyoncusu, sanat danışmanı, sergi düzenleyicisi ve küratör René Block'un Türkiye sanat ortamıyla tanışmasını konu edinmektedir. Çalışmada, Block'un Türkiye'ye gerçekleştirdiği ilk ziyaretler irdelenerek Türkiye'deki sanat çevresiyle ilişkilerinin nasıl ve kimler aracılığıyla başladığı ortaya konacaktır. Çalışma kapsamında kaynak ve verilere ulaşma sürecinde başlıca iki yöntem izlenmiştir: Öncelikle, çeşitli ulusal ve uluslararası arşivler ile veritabanlarında kapsamlı bir araştırma ve literatür taraması yapılmıştır. Daha sonra başta René Block'un kendisi olmak üzere Block'la ortak proje ve sergilerde çalışmış ya da herhangi bir şekilde o süreçleri gözlemleme, deneyimleme imkânı olan sanatçılar, küratörler, müze yöneticileri ve diğer uzmanlarla iletişime geçilerek görüşme ve/veya yazışmalar gerçekleştirilmiştir. Kütüphane ve arşivlerden ulaşılan her türlü yazılı-basılı-görsel-işitsel doküman ile gerçekleştirilen kişisel görüşme/yazışma ve söyleşilerden elde edilen yeni bilgi ve veriler makalede değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: René Block, Sarkis, Türkiye Sanat Ortamı, Beuys Etkinlikleri

The Introduction of René Block to the Art Scene of Turkey: I Like Turkey and Turkey Likes Me

Abstract

This article deals with the acquaintance of one of the important actors in the global art scene, René Block, a German gallerist, art publisher, art collector, art consultant, exhibition organiser, and curator, with the art scene in Turkey. In the study, Block's first visits to Turkey will be examined, and

* Bu makale, yazarın Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı'nda 2019 yılında, Doç. Dr. Zeynep Yasa-Yaman danışmanlığında tamamladığı *Küreselleşen Türkiye'nin Kültür ve Sanat Ortamında Bir Aktör: René Block* başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. Bu çalışmanın araştırma sürecinde, Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu (TÜBİTAK) tarafından verilen 2211/A Yurt İçi Doktora Burs Programı'ndan destek alınmış ayrıca 2214/A Yurt Dışı Doktora Sırası Araştırma Bursu kapsamında Freie Universität Berlin'de misafir araştırmacı olarak araştırma-incelemeler gerçekleştirilmiştir.

¹ Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, ORCID: 0000-0001-9357-7383, ozdoganhat@gmail.com.

it will be revealed how and through whom his relations with the art circle in Turkey began. Within the scope of our study, two main methods were followed in the process of accessing resources and data: First of all, a comprehensive research and literature review was carried out in various national and international archives and databases. Then, artists, curators, museum directors, and other experts who had worked on joint projects, exhibitions or had the opportunity to observe and experience those processes in any way, especially René Block himself, were contacted, and interviews and/or correspondence were made. All kinds of written-printed-audio-visual documents we have obtained from libraries and archives, and new information and data obtained from the personal interviews/correspondences and interviews we have carried out, have been tried to be evaluated in the article.

Keywords: René Block, Sarkis, Turkey's Art Scene, Beuys Events

René Block² Alman bir galerici, sanat yayıncısı, sanat koleksiyoncusu, sanat danışmanı, sergi düzenleyicisi ve küratördür. 1964'te, daha 22 yaşındayken, *Cabinet René Block* isimli galerisini açarak Almanya'nın en genç galericisi unvanına sahip olur. Daha sonra, o dönemde henüz tanınmayan Joseph Beuys, Nam June Paik, George Maciunas ve Wolf Vostell gibi Fluxus sanatçılarıyla *happeningler*, sergiler ve konserler düzenler. *Intermedia* sanatı ve *happeninglerin* tanıtımında öncü isimlerden biri olan René Block, neo-avangart ve Fluxus hareketinin tanınırlığı ve popüleritesinin artmasında belirleyici bir rol oynar. Galerilerinde organize ettiği etkinliklerle Fluxus akımının ve başta Joseph Beuys olmak üzere bu akıma bağlı sanatçıların önce Almanya daha sonra da Amerika'da tanınıp ün kazanmasında etkili olur; sanat dünyasında, bu sanatçıların galericisi olarak tanınırlık kazanır³.

René Block, ilk kez 1991 yılında, Uluslararası Plastik Sanatlar Derneği (UPSD) tarafından düzenlenen Joseph Beuys Etkinlikleri için Türkiye'ye gelir. Ardından Uluslararası İstanbul Bienallerini takip etmek için İstanbul'a ziyaretler gerçekleştirerek Türkiye'deki sanat ortamını yakından izlemeye başlar. Block, önce Alman Akademik Değişim Servisi'nde (Deutscher Akademischer Austauschdienst [DAAD]) çalıştığı dönemde⁴ ardından Dış İlişkiler Enstitüsü'nde (Institut für Auslandsbeziehungen [ifa]) yöneticilik yaptığı dönemde⁵ Türkiye'den sanatçıların ve diğer sanat uzmanlarının Almanya'ya davet edilmesini sağlar. İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV) tarafından 1995 yılında düzenlenen 4. Uluslararası İstanbul Bienali'nin tek seçicisi olarak görevlendirilen Block, küratörlüğünü yaptığı bu bienal ile Türkiye sanat ortamında özellikle tanınırlık kazanır. 1990'lı yıllarda başlayan ve ilerleyen yıllarda uluslararası işbirlikleriyle devam eden bir süreçte René Block, düzenlediği

² Gerçek ismi Rainer Martin Block olup sanat dünyasında René Block olarak tanınmaktadır (Babias, Eusterschulte ve Rollig, 2015, s. 525).

³ Bu konu hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özdoğan Türkyılmaz, 2019, s. 133-150; 2021b, s. 352-369.

⁴ René Block, 1982-1992 yılları arasında, DAAD Berlin Konuk Sanatçı Programı (*Berliner Künstlerprogramm des DAAD*) Sanat ve Müzik Alanları Yöneticisi olarak çalışmıştır. Block, DAAD'deki görevi sırasında, besteciler ve görsel sanatçılardan sorumlu yönetici olmasının yanı sıra Berlin'de bulunan daadgalerie'yi de yönetmiştir. Bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Özdoğan Türkyılmaz, 2019, s. 151-157.

⁵ René Block, Mayıs 1993-Haziran 1995 tarihleri arasında, yerli ve yabancı ortaklarla diyalog kurarak Almanya'nın resmi dış kültür politikalarının belirlenmesinden ve diğer ülkelerle kültürel ilişkilerin düzenlenmesinden sorumlu olan Stuttgart'taki Dış İlişkiler Enstitüsü'nde (ifa) Sergi Etkinlikleri Yöneticisi (*Leiter des ifa-Ausstellungsdienstes*) olarak sanat bölümünün programını hazırlamıştır. Bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Özdoğan Türkyılmaz, 2019, s. 157-162.

sergiler, bienaller ve diğer etkinliklere Türkiye’den sanatçılar, küratörler davet ederek Türkiye’deki sanat ortamının uluslararası piyasaya açılmasında öncü bir rol oynar. Bu makalede, Block’un Türkiye’ye gerçekleştirdiği ilk ziyaretler irdelenerek ilişkilerinin nasıl ve kimler aracılığıyla başladığı ortaya konacaktır.

Block’un Türkiye Sanat Ortamıyla İlişisinin Başlangıcı: Sarkis ile Kadim Dostluk

Yaşamını uzun zamandır Paris’te sürdüren sanatçı Sarkis, René Block’un Türkiye sanat ortamından tanıdığı ilk isimdir (Block, kişisel görüşme, Kasım 2016a; Sarkis, kişisel görüşme, Aralık 2018). Sarkis (kişisel görüşme, Aralık 2018), René Block’la dostluğu hakkında, “Benim için René’nin varlığı Beuys’tan sonra geliyor. ...René ile dostluğumuz Beuys’la başladı” demektedir. Sanatçı, Joseph Beuys ve René Block ile ilk karşılaşmalarını şu şekilde anlatmaktadır:

Ben, Beuys’un işlerini ilk kez 1967 yılında fark ettim, 1968’de Düsseldorf’ta bir sergide Beuys ile rastlaştım ve ona karşı bir hayranlık duymaya başladım. 1969’da Harald Szeemann’ın küratörlüğünde Kunsthalle Bern’de gerçekleşen *Tutumlar Biçime Dönüşünce (When Attitudes Become Form)* sergisinin Krefeld’deki Museum Haus Lange’de gerçekleşen ikinci gösterimine de davet edildim⁶. Sergideki işimin kurulumu için⁷ Krefeld’e gittim, aynı anda Kunsthalle Düsseldorf’ta Beuys’un bir sergisi olduğunu haber alınca Düsseldorf’a geçerek ilk kez Beuys’un o kadar kapsamlı bir işini gördüm. Bundan daha önce, 1969’da gerçekleşen Köln Sanat Fuarı’nda [*Kölner Kunstmarkt*] René Block’un standında Beuys’un kayaklı işinin [*Sürü*] edisyonlarını görerek satın alma isteği duymuştum. O dönemde René’yle fazla samimi değildik, René galerici olarak Paris’te birlikte çalıştığım Sonnabend Galerisi’ne işlerimi görmeye gelirdi, bu nedenle kendisiyle tanışmışlığım vardı; fakat galerici geçmişini pek bilmiyordum. René’ye edisyonun fiyatını sordum, 300 mark yanıtını alınca param olmadığı için işi satın alamadım. Aslında René, bana para konusunda Beuys’la konuşmamı önermişti; ancak ben çekingen davranarak para meselesini Beuys’la konuşmadım, bu durum, hala üzümlere hatırladığım anılarım arasındadır. (Sarkis, kişisel görüşme, Aralık 2018)

Sarkis, Block’un kendisini, daha sonra Beuys ve diğer sanatçılarla düzenlediği sergilere ve Alman Akademik Değişim Servisi’nde çalıştığı dönemde bursiyer olarak Berlin’e davet ettiğini, böylece ilişkilerinin kadim bir dostluğa dönüştüğünü belirtmektedir (kişisel görüşme, Aralık 2018).

Sarkis ile 1960’lı yıllara uzanan ve uzun yıllardır devam eden bir ilişkisi ve dostluğu olduğunu söyleyen René Block (kişisel görüşme, Kasım 2016a) Sarkis’i, küratörlüğünü üstlendiği sergi ve bienallere davet etmiştir. Block, 1980 yılında düzenlenen müzik ve görsel sanatlar hakkındaki *Gözler ve Kulaklar İçin: Müzik Kutusundan Akustik Ortama (Für Augen und Ohren. Von der Spieluhr zum Akustischen Environment)* başlıklı büyük ölçekli sergiye, *Hamburg Barış Bienaline Doğru/Barış Bienali (Zugehend auf eine Biennale des Friedens/Friedensbiennale)* (1985) ve *Hazır Nesne Bumerang: 20. Yüzyıl Sanatındaki Belirli İlişkiler (The Readymade Boomerang: Certain Relations in 20th Century Art)* başlıklı 8. Sidney

⁶ Szeemann’ın küratörlüğünde düzenlenen *Tutumlar Biçime Dönüşünce (İşler – Kavramlar – Süreçler – Koşullar – Enformasyon) [Wenn Attitüden Form werden (Werke – Konzepte – Prozesse – Situationen – Information)]* sergisi, 22 Mart - 23 Nisan 1969 tarihleri arasında Kunsthalle Bern’de; 9 Mayıs - 15 Haziran 1969 tarihleri arasında Krefeld’deki Museum Haus Lange’de ve 28 Ağustos - 27 Eylül 1969 tarihleri arasında Londra’daki Institute of Contemporary Arts’ta gösterilmiştir.

⁷ Sarkis’in bu sergide yer alan işleri hakkında, Sarkis’in dilinden dönemin öne çıkan sanatsal tavırlarının, etkileşim, ayrılık ve dönüşümlerinin anlatımını içeren ayrıntılı bir inceleme için bkz. Gürlek, 2013.

Bienali (1990) gibi küratörlüğünü üstlendiği büyük ölçekli uluslararası sergilere Sarkis'i de davet etmiştir.

Block'un DAAD'de yönetici olduğu dönemde, 1984 yılında, DAAD Berlin Konuk Sanatçı Programı (Berliner Künstlerprogramm des DAAD) bursu kapsamında Sarkis Berlin'e davet edilmiştir. Aslında Sarkis daha önce, 1976 yılında, Fransa'dan davet edilerek bir senelik DAAD Berlin Konuk Sanatçı Programı bursunu kazanmıştır. Sanatçı uzun zamandır yapmak istediği bir proje olduğunu ve *Savaş Ganimetleri*'nin (*Kriegsschatz*) Berlin'de geçirdiği süreçte doğduğunu ifade etmiştir. Sarkis, üç ayda tamamladığı bu projenin ardından bursu artık istemediğini, daha sonra tekrar gelebileceğini söylemiş ve bazı kişisel sebeplerle Berlin'den ayrılarak Paris'e geri dönmüştür (Madra, 1991, s. 103; Sarkis, kişisel görüşme, Aralık 2018).

Sarkis'in 1984 yılında aldığı DAAD bursu kapsamında ürettiği iş, 24 Mart-13 Mayıs 1984 tarihleri arasında, daadgalerie'de küratörlüğünü René Block'un yaptığı *SARKIS: Yüzyılların Başlangıcı* (*Schönberg, Berg, Webern*) [*SARKIS. Der Anfang der Jahrhunderte* (*Schönberg, Berg, Webern*)] başlıklı sergide (Görsel 1) sunulmuştur (Block, 1984).

Görsel 1. Sarkis, *Yüzyılların Başlangıcı* (*Schönberg, Berg, Webern*), 1984, daadgalerie Berlin (Sarkis Arşivi)

Gerçekleştirdikleri sergi projeleri ve ortak çalışmalar sonucunda René Block ile dostluğu pekişen Sarkis, Block'a ısrarla Türkiye'ye, özellikle de İstanbul'a gitmesini tavsiye etmiştir. Sarkis, İstanbul şehrinin Block'un muhakkak çok hoşuna gideceğini ve Türkiye sanat ortamıyla tanışması ve özellikle başta Ayşe Erkmen, Füsün Onur, Gülsün Karamustafa gibi sanatçıların eserlerini mutlaka görmesi gerektiğini dile getirmiş; dönemin Türkiye sanat ortamında o kuşaktaki Türk sanatçıları himaye etme ve onlara aracılık etme açısından merkezi bir figür olan küratör Beral Madra ile tanışmasını önermiştir (Block, kişisel görüşme, Kasım 2016a; Sarkis, kişisel görüşme, Aralık 2018).

Block'un Türkiye'ye İlk Gelişi: Beuys Etkinlikleri Sempozyumu

Block, Sarkis'in tüm tavsiyelerine rağmen Türkiye'ye gelmesi için gerekli koşulların oluşmadığını, İstanbul'a ilk yolculuğunun 1991 yılında⁸ Joseph Beuys üzerine düzenlenen bir sempozyum daveti aldığında gerçekleştiğini ifade etmiştir. Bu, René Block'un Türkiye'deki sanat ortamıyla kurduğu ilk temastır (Vogel, 2008; Block, kişisel görüşme, Kasım 2016a).

Beuys Etkinlikleri başlıklı, Alman Kültür Merkezi (Goethe-Institut) ve Plastik Sanatlar Derneği (PSD)⁹ tarafından ortaklaşa organize edilen konferans, panel ve video-film gösterilerinden oluşan bu sempozyum, 5-6-7 Kasım 1991 tarihlerinde Mimar Sinan Üniversitesi Oditoryumu'nda düzenlenmiştir¹⁰ (Beykal, 1992).

René Block, 1991 yılındaki bu ilk İstanbul ziyareti sırasında, Beral Madra'yla birlikte birkaç sanatçı stüdyosu ile Galeri Nev, Maçka Sanat Galerisi gibi galerileri ziyaret etmiş; Galeri Nev'in yöneticisi Haldun Dostoğlu ile tanışmıştır (Block, kişisel görüşme, Kasım 2016a).

Block, kendisine tamamen yabancı olan ve tüm yerel kültür sponsorları tarafından göz ardı edilen İstanbul sanat ortamıyla yoğun bir şekilde gerçekleşen bu ilk karşılaşmadan çok etkilenir (Vogel, 2008; Babias, 2007, s. 42). İstanbul sanat ortamında gördükleri oldukça ilgisini çeken Block, Sarkis'i yıllardır takip etmesine rağmen, İstanbul'a gelmekte geç kaldığını fark eder (Altuğ, 2007, s. 19). Block, İstanbul sanat ortamıyla bu ilk karşılaşması hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

Söylemem gerekir ki orada gördüklerim oldukça ilgimi çekmiş ve kafamı çok meşgul etmişti. Benim için tam anlamıyla bilinmeyen ve ilginç bir sanat ortamıydı; daha sonra, "ne yapabilirim?" diye düşündüm. Beni bu sanat ortamı hakkında bilgilendirecek çok az sayıda küratör veya sanatsever vardı. (kişisel görüşme, Kasım 2016a)

Bilkent Üniversitesi ve Goethe-Institut Ankara'da Düzenlenen Konferanslar (4 Kasım 1991)

Joseph Beuys'un 1986 yılındaki ölümünün ardından, o dönemde, İzmir'de Dokuz Eylül Üniversitesi'nde çalışan Cengiz Çekil ve Erdağ Aksel, Beuys anısına bir sergi düzenlemeye karar verir. Aksel, atölyesinde bu serginin hazırlıklarını sürdürürken, o dönemde Paris'te felsefe doktorası yapan ve Aksel'in çocukluk arkadaşı olan Hüseyin Bahri Alptekin ziyaretine gelir. Aksel, o dönem Beuys'u pek tanımayan Alptekin'e sergi projelerinden ve Beuys'tan bahseder ve içlerinde Beuys hakkında yazılar olan bir deste *Artforum* dergisi verir. Alptekin o gece tüm dergileri okur ve ertesi gün "kendisinin de Beuys sergisine katılmak istediğini, aklında bir iş olduğunu" söyler (Aksel, kişisel görüşme, Mart 2019). Aksel bunun üzerine, Hüseyin Alptekin'i Cengiz Çekil ile tanıştırır. Çekil, Alptekin'in sergide

⁸ René Block, kendisiyle yapılan bazı söyleşilerde veya kendi yazılarında (Block, 2011; Baliç ve Ermiş, 2013, s. 244-45), İstanbul'a ilk gelişi tarihi olarak 1990 yılını söylemesine rağmen Beuys Etkinlikleri sempozyumu ile Ankara ve İzmir Alman Kültür Merkezlerinde verdiği konferansların hepsi de 1991 yılı Kasım ayı içinde düzenlenmiştir. Kendisiyle yapılan görüşmelerde (28 ve 30 Kasım, 2016), Türkiye'ye ilk ziyaretinin 1991 yılında olduğunu teyit etmiştir.

⁹ Derneğin adı sonradan Uluslararası Plastik Sanatlar Derneği (UPSD) olarak değiştirilmiştir.

¹⁰ René Block, Sabine Vogel ile yaptığı bir söyleşide (2008), "Marmara Üniversitesi'nde düzenlenen Beuys Sempozyumu" ifadesini kullanmasına rağmen adı geçen sempozyum Mimar Sinan Üniversitesi'nde düzenlenmiştir (Beykal, 1992).

yer alması konusunda ikna edilir ve böylece Hüseyin Alptekin ilk sanat yapıtını¹¹ *Joseph Beuys'un Anısına Bir Başka Sanat, Toplu Sergi-Gösteri*¹² başlığı altında gerçekleşen bu sergi projesi için yapar (Aksel, kişisel görüşme, Mart 2019; Avşar, 2020, s. 31-32)¹³.

Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Heykel Bölümü ve İzmir Alman Kültür Merkezi işbirliğiyle düzenlenen *Joseph Beuys'un Anısına Bir Başka Sanat, Toplu Sergi-Gösteri'si*, 10-21 Mart 1986 tarihleri arasında İzmir Alman Kültür Merkezi'nde gerçekleşmiştir¹⁴ (Görsel 2) (Salt Araştırma, Cengiz Çekil Arşivi, 1986a; 1986b). Cengiz Çekil ve Erdağ Aksel tarafından düzenlenen bu etkinlik, 23 Ocak 1986'da ölen sanatçı Joseph Beuys için dünyada yapılan ilk anma sergisidir¹⁵ (Sönmez, 2008, s. 64; Aksel, kişisel görüşme, Mart 2019; Birsal, kişisel görüşme, Mart 2019; Avşar, 2020, s. 32).

Daha sonra Erdağ Aksel ve Hüseyin Alptekin Bilkent Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Grafik Tasarım Bölümü'nde birlikte çalışmaya başlarlar. Bu dönemde, Alptekin bir Berlin seyahati dönüşünde, "bazı nadir plaklar aradığı bir mağazanın sahibesinin¹⁶ kocasının

Görsel 2. Joseph Beuys'un Anısına Bir Başka Sanat, Toplu Sergi-Gösteri afişi (Salt Araştırma, Cengiz Çekil Arşivi)

¹¹ Alptekin'in bu sergide yer alan işi, o dönemde Aksel'in atölyesinde birlikte bol miktarda tükettikleri J&B viskisinin J ve B harfli logosu ve Beuys'un fotokopi ile çoğaltılmış bir dizi portresinin olduğu bir kolajdan oluşmaktadır. Alptekin daha sonra Aksel'den bir iş almış, bu kolajını Aksel'e vermiştir. Bu eser hâlâ Erdağ Aksel'de bulunmaktadır (Aksel, kişisel görüşme, Mart 2019; Birsal, kişisel görüşme, Mart 2019). Alptekin'in söz konusu yapıtının fotoğraf ve dıaları için bkz. Salt Araştırma, Hüseyin Bahri Alptekin Arşivi, *Hommage to Joseph Beuys*

¹² Bu sergi hakkında ayrıntılı bir inceleme ve İzmir çağdaş sanat ortamına etkileri için bkz. Kılıncarslan, 2022.

¹³ Araştırma sürecinde, kendisi ABD'de olduğu için yüz yüze görüşme olanağı bulanamayan ancak internet üzerinden yapılan yazışmalarla, o dönem hakkındaki anılarını anekdotlar halinde samimi bir şekilde paylaşan sayın Erdağ Aksel'e çok teşekkür ederim.

¹⁴ Sergi için hazırlanan broşürde yer alan Cengiz Çekil tarafından yazılan *Neden Böyle Bir Sergi Neden "Bir Başka Sanat"* başlıklı sunuş metni için bkz. Salt Araştırma, Cengiz Çekil Arşivi, 1986b. Vasıf Kortun ve Hüseyin Bahri Alptekin arasında gerçekleşen "Son Söyleşi" başlıklı görüşmede Alptekin, Çekil ve Aksel ile birlikte Beuys anısına organize edilen bu serginin tarihi, önce 1987 daha sonra 1988 şeklinde yanlış verilmiştir. Aynı söyleşide, Alptekin çocukluğundan beri sürekli yaptığı kolajları sanat eseri olarak ilk defa bu sergi için yaptığını, sergide 3-4 tane işinin yer aldığını belirtmiştir (Kortun, 2011, s. 24). Alptekin'in bu sergide yer alan işleri *45-48 / 68-86, Su gibi us, J.B, "Öte-beri"ler veya "Log"* başlıklarını taşımaktadır (Salt Araştırma, Cengiz Çekil Arşivi, 1986b).

¹⁵ İzmir'de düzenlenen bu sergiden sonra, Münih'teki Städtische Galerie im Lenbachhaus'ta 16 Temmuz-2 Ekim 1986 tarihleri arasında, Armin Zweite tarafından *Beuys zu Ehren (Beuys Onuruna)* başlığıyla Beuys anısına oldukça kapsamlı bir sergi organize edilmiştir (Sönmez, 2008, s. 65, dipnot 33).

¹⁶ René Block'un eşi Ursula Block tarafından Aralık 1981'de kurulan ve 2014 yılına kadar işletilen *gelbe MUSIK* [Sarı Müzik] isimli plak dükkânı-galeri mekânında bestecilerden kayıtlar, görsel sanatçılardan yapıtlar, avangart ve deneysel müzikle ilgili nadir bulunan plaklar, partiyonlar, grafik notasyonlar vb. objeler satışa sunulmuştur (Lütgenau, 2016; Licht, 2018). *gelbe MUSIK*'te Maryanne Amacher, Henning Christiansen, Romuald Hazoumê, John Cage, Max Neuhaus, Milan Knížák, Eliane Radigue, Laurie Anderson, Dieter Roth, Michael Snow, La Monte Young, Christina Kubisch, Hans Peter Kuhn, Nam June Paik, Akio Suzuki ve diğer sanatçı ve bestecilerin yer aldığı doksan grup ve solo gösteri gerçekleşmiştir. Bu gösterilerin çoğunu bu sanatçıların Almanya'daki ilk sunumları oluşturmuştur. Otuz yılı aşkın bir süre varlığını sürdüren *gelbe MUSIK*, uluslararası alanda sanat ve müziğin keşif ettiği önemli bir üne sahip olmuş; dünyanın her yerinden müzisyenler, besteciler, görsel sanatçılar ve koreograflar için önemli bir buluşma noktası olarak işlev görmüştür (Mathew Gallery, 2016; Lütgenau, 2016; Battaglia, 2017).

Beuys'un galericisi olduğunu öğrendiğini" heyecanla Aksel'e anlatır. Bunun üzerine, Aksel yeni kurulmuş ve geniş bir bütçesi olan Bilkent Üniversitesi'ne Beuys hakkında bir konuşma yapmak üzere bu galericiyi davet etmeyi önerir (Aksel, kişisel görüşme, Mart 2019).

İlerleyen süreçte Bilkent Üniversitesi, Goethe-Institut (Alman Kültür Merkezi), SANART - Türkiye'de Görsel Sanatları Destekleme Derneği¹⁷ ve Plastik Sanatlar Derneği işbirliğiyle Joseph Beuys üzerine konferanslar vermek üzere Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarım Bölüm Başkanı Erdağ Aksel ve aynı bölümde görev yapan Hüseyin Alptekin tarafından René Block Türkiye'ye davet edilir. Ayrıca Block'un Beuys hakkındaki konferanslarının ardından, Goethe-Institut Ankara'da Beuys'un filmlerinden bir seçkinin gösterilmesi planlanır (Goethe-Institut Ankara Arşivi, 1991b; 1991c; 1991d; 1991e).

Bu davet sonucunda ilk kez Türkiye'ye gelen René Block, Bilkent Üniversitesi'nde, 4 Kasım 1991 tarihinde, saat 10.30'da "Rene Block on Joseph Beuys Soziale Plastik Berlin - New York 1964-1979" başlıklı bir konferans verir (Görsel 3) (Goethe-Institut Ankara Arşivi, 1991c). Konferans, Block'un Berlin ve ardından New York'ta Beuys'un galericisi olduğu dönemlerde, sanatçı tarafından gerçekleştirilen performanslara odaklanmaktadır. Erdağ Aksel (kişisel görüşme, Mart 2019), Block tarafından gerçekleştirilen bu konferans hakkında "Açıkçası konuşma pek etkileyici değildi. Biz Beuys hakkında derinlemesine bir analiz beklerken, konuşma Rene'nin, hangi Beuys işini ne zaman, kime, nasıl sattığı konularına odaklıydı, yani pek akademik bir şey değildi." yorumlarını yapmaktadır. Block, aynı gün saat 18.30'da Goethe-Institut Ankara'da "Joseph Beuys Berlin ve New York'da - Aksiyonlar 1964-1979" başlıklı bir konferans (Görsel 4-5) daha verir¹⁸. Block'un konferansını takiben *Amerika'yı Seviyorum, Amerika da Beni Seviyor (I Like America and America Likes Me)*¹⁹ (1974) başlıklı videonun gösterimi gerçekleşir (Goethe-Institut Ankara

Görsel 3. Bilkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Grafik Tasarım Bölümü'nde gerçekleşen konferansın afişi (Goethe-Institut Ankara Arşivi)

¹⁷ Dernek 2001 yılında, adını SANART Estetik ve Görsel Kültür Derneği (*Sanart, Association of Aesthetics and Visual Culture*) olarak değiştirmiş ve Uluslararası Estetik Derneği (*International Association of Aesthetics*) üyeliğine kabul edilmiştir (Erzen ve Bilsel, 2002). SANART tarafından 1990'lı yıllarda, yurt dışından önemli uzmanların katıldığı konferanslar, uluslararası sempozyumlar ve bu sempozyumlara eşlik eden sergiler düzenlenmiştir.

¹⁸ SANART tarafından hazırlanan davetiyede konferansın başlığı "Joseph Beuys: Berlin'de ve New York'da Etkinlikler 1964-1979" şeklindedir. Ayrıca bu davetiyede, konferansın SANART '92 Sempozyumuna Doğru Konferanslar Dizisi kapsamında, SANART ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi işbirliğinde, Alman Kültür Merkezi'nin katkılarıyla gerçekleştiği belirtilmiştir (Görsel 4) (Goethe-Institut Ankara Arşivi / Salt Araştırma, Jale Erzen Arşivi, 1991e).

¹⁹ New York'taki René Block Gallery'nin açılışı sırasında Joseph Beuys tarafından gerçekleştirilen bu performansın tam adı *Koyote/Kır Kurdu. Amerika'yı Seviyorum, Amerika da Beni Seviyor (Coyote. I Like America and America Likes Me)* şeklindedir. İngilizce *coyote* sözcüğü bazı yazarlar tarafından Türkçeye *çakal* şeklinde de

Arşivi, 1991b). Ertesi gün gerçekleşen video gösterim programında ise *Soziale Plastik (Toplumsal Plastik)* (1967), *Ausfegen (Süpürmek/Süpürüp Atma)*²⁰ (1972), *Joseph Beuys-Transformer (Joseph Beuys-Transformatör)* (1988), *Beuys* (1981) başlıklı videolar yer almıştır (Görsel 5) (Minas, 1990a, 1990b; Goethe-Institut Ankara Arşivi, 1991b; Beykal, 1992).

SANART '92 SEMPOZYUMUNA DOĞRU KONFERANSLAR DİZİSİ
ORTA DOĞU TEKNİK ÜNİVERSİTESİ'NİN İŞBİRLİĞİYLE **04**

4.11.1991 RENE BLOCK
JOSEPH BEUYS: BERLİN'DE VE NEW YORK'DA ETKİNLİKLER
1964-1979

KONUŞMA ALMANCA OLACAK, ANINDA TÜRKÇE'YE ÇEVİLECEKTİR.
KONFERANSDAN SONRA, VİDEOFİLM "I LIKE AMERICA AND AMERICA LIKES ME", 1974

5.11.1991 JOSEPH BEUYS VİDEOFİMLER
Soziale Plastik, 1967
Ausfegen, 1972 (Almanca)
Joseph Beuys - Transformer (İngilizce)
Beuys (Almanca, İngilizce alt yazılı)

ALMAN KÜLTÜR MERKEZİ'NİN KATKILARIYLA
4/5 KASIM 1991 ● SAAT 18:30 ● ALMAN KÜLTÜR MERKEZİ

Görsel 4. Goethe-Institut Ankara'da düzenlenen konferansın davetiyesi (Goethe-Institut Ankara Arşivi / Salt Araştırma, Jale Erzen Arşivi)

KASIM 1991

VIDEO KOLLEKSİYON "JOSEPH BEUYS"
Joseph Beuys tarafından yaratılan ve uygulamaya konulan bu yeni sanat anlayışı, klasik sanat dallarını yani sergi, fotoğraf ve yazım sanatını aşarak özgün tarzlara yönelmektedir. Sanatının büyük bölümünü kapsayan aksiyonlar ve performanslar, konferans ve tartışmalara katılım, uzun vadeli projelere (Free International University v.b.) öncülük etmek gibi. Joseph Beuys'un bu özgün sanatı ancak film ve video ile belgelenebilmiştir.

Pazartesi	Tanıtım Konferansı
04.11.1991	"SANART '92" Derneği'nin işbirliği ile Merkezimizde "JOSEPH BEUYS BERLİN VE NEW YORK'DA -Aksiyonlar 1964-1979"
Saat 18.30	- René BLOCK, Berlin (Konferans Türkçe'ye çevirecektir) Takiben Video Gösterisi: "I like America and America likes me" (1974, İngilizce)
Salı	Video Gösterileri
05.11.1991	"Soziale Plastik" (11 dak., 1967)
Merkezimizde	"Ausfegen" (25 dak. Alm., 1972)
Saat 18.30	"Joseph Beuys-Transformer" (59 dak. İng.) "Beuys" (11 dak., Alm., İng. altı.)

Çarşamba Sergi Açılışı
06.11.1991 **"BERLİN DUVARI RESİM SANATI"**
Merkezimizde Sergiyi Almanya Federal Cumhuriyeti Büyükelçiliği Orta Elçisi Sayın Wolfgang ZIERER açacak ve "DUVAR YIKILDI! YA SONRASI?" konusunda kısa bir konuşma yapacaktır. (Türkçeye çevirecektir.)
Berlin Duvarı iki Almanya'nın 1989 yılında birleşmesiyle işlevini yitirdi. Duvarın fillen de yıkılmasıyla Batı Almanya tarafında, birçoğu sanatsal değer taşıyan resimler yani bir duvar sanatı da böylelikle tarihe karıştı. Heinz J. Kuzdas bu resim sanatını fotoğraflar ile belgeleyerek gelecek nesile aktardı.
Sergi 21.11.1991 tarihine kadar (pazar hariç) hergün saat 13.00-18.00 arası gezilebilir.
Not: Serginin açılışında 'Berlin Duvarı' konulu video filmler gösterilecektir.

Beuys Etkinlikleri Sempozyumu (5-6-7 Kasım 1991)

René Block, 4 Kasım 1991 tarihinde Ankara'da verdiği konferansların ardından Plastik Sanatlar Derneği ve Alman Kültür Merkezi işbirliğiyle 5-7 Kasım 1991 tarihlerinde Mimar Sinan Üniversitesi'nde düzenlenen Beuys Etkinlikleri başlıklı konferans, panel ve video-film gösterilerinden oluşan sempozyuma (Görsel 6) katılmak için İstanbul'a geçer.

çevrilmektedir. Beuys'un istekleri doğrultusunda René Block tarafından organize edilen bu performans hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Özdoğan Türkyılmaz, 2019, s. 143-146; 2021b, s. 364-367.

²⁰ Beuys Etkinlikleri kitabında bu videonun adı Türkçeye *Temizlik* olarak çevrilmiştir (Beykal, 1992). Almanca *Ausfegen* sözcüğü, Türkçede *süpürmek*, *süpürerek temizlemek* anlamlarına karşılık geldiği ve pek çok yayında Beuys'un bu eylemi *Süpürmek/Süpürüp Atma* şeklinde çevrildiği için, bu kullanım tercih edilmiştir.

Görsel 6. Beuys Etkinlikleri davetiyesi (Salt Araştırma, Hüseyin Bahri Alptekin Arşivi)

Beuys Etkinlikleri, doğumunun 70. yılı nedeniyle Joseph Beuys'u anmak amacıyla organize edilmiştir²¹ (Koçan, 1992). Üç gün süren etkinlikler, 5 Kasım Salı günü Plastik Sanatlar Derneği Başkanı Hüsamettin Koçan'ın açılış konuşmasıyla başlamış, ardından Hüseyin Alptekin tarafından "Sanatçı ve Vizyoner" başlıklı bir sunuş konuşması yapılmıştır²² (Görsel 6). Alptekin konuşmasında öncelikle etkinlik programının içeriği hakkında bilgi vermiştir. Ardından detaylı bir şekilde, Beuys'un Alman ordusunda savaş pilotuyken Kırım Yarımadası'nda bir uçak kazası geçirmesi, düşen uçaktan sağ kurtulması, bölgede yaşayan göçmen Tatarlar tarafından bulunarak içyağı ve keçeden oluşan malzemeler kullanılarak geleneksel yöntemlerle tedavi edilmesi gibi Beuys'un yaşamındaki önemli kırılma noktalarına değinmiş, yaşadığı olayların sanatçının düşüncelerini ve kullandığı malzemeleri nasıl biçimlendirdiğinden, ayrıca Fluxus akımı kapsamında gerçekleştirdiği eylemlerden bahsetmiştir (Alptekin, 1992, s. 12-21).

Alptekin'in konuşmasının ardından gerçekleşen video gösterim programında *Toplumsal Plastik* (1967), *Beuys* (1981), *Süpürmek/Süpürüp Atma* (1972), *Joseph Beuys-Transformatör* (1988) başlıklı videolar yer almıştır (Beykal, 1992).

Beuys Etkinlikleri'nin ikinci günü, video gösterim programıyla başlamıştır. Seçkide yer alan videolar *Joseph Beuys im Museum Boymans-van Beuningen, Rotterdam* (*Joseph Beuys Boymans-van Beuningen Müzesi'nde, Rotterdam*) (1980/88), *Transibirische Bahn* (*Transsibirya Demiryolu*) (1970), *Celtic + 2222* (1971), *Von hier aus... (Buradan...)* (1984/87) olmuştur (Beykal, 1992).

²¹ Bu etkinliği takiben sanat ve edebiyat dergisi *Hürriyet Gösteri*, Aralık 1991 sayısı için "Joseph Beuys" özel ekini hazırlamıştır. Bu dosyada Oruç Aruoba'nın "Sanatın En Eski Anlamını Kavrayan Bir İnsan", Hüseyin Alptekin'in "Şaman - Şair", Levent Yılmaz'ın "Rene Block'la Beuys Üstüne Bir Konuşma", Jörg Schellman ve Bernd Klüser'in "Joseph Beuys'a Sorular", Ayşe Erkmen'in "Joseph Beuys'tan Heykele Dair", Canan Beykal'ın "Beuys ve İnsan", Bünyamin Özgültekin'in "Beuys'un Sosyal Plastiği", Mehmet Ergüven'in "Beuys Meselesi", Sezer Tansuğ'un "Tavşana Ağıt" başlıklı yazıları yer almıştır.

²² Alptekin'in yaptığı konuşmanın transkripsiyonu için bkz. Alptekin, 1992, s. 12-21.

6 Kasım 1991 tarihinde gerçekleşen bu video gösterimlerinin ardından René Block, “Joseph Beuys Berlin - New York Aksiyonları 1964-1979” başlıklı²³ dialar eşliğinde bir konuşma yapmıştır²⁴. Goethe-Institut Ankara’dakiyle aynı başlığı taşıyan bu konuşmasında Block, Berlin’deki galerisinde Joseph Beuys tarafından gerçekleştirilen *Şef (Der Chef)* (1964) ve *Avrasya (Eurasia)* (1964) gibi ilk Fluxus eylemlerinin yanı sıra yine o dönemde Nam June Paik, Charlotte Moorman, Wolf Vostell, Henning Christiansen, Addi (Arthur) Köpcke/Køpcke, John Cage, Allan Kaprow gibi sanatçılar tarafından gerçekleştirilen Fluxus eylemleri, *happeningler* ve Fluxus konserlerinden bahsetmiştir. Ayrıca Beuys başta olmak üzere, Karl Horst Hödicke, KP Brehmer, Marcel Broodthaers, Richard Hamilton gibi sanatçılar tarafından üretilen çoğaltma (*multiple*) işlerden örnekler göstermiştir. Block, o dönemlerde Fluxus sanatçılarıyla çok yakın ilişkiler içinde olduğundan, söz konusu performans, konser ve diğer çalışmaların hemen hemen hepsinde, hazırlık aşamasından itibaren aktif olarak yer alma ve çalışmalara katkı sağlama imkânı bulmuştur. Örneğin Block’un uzun yıllar hem sanatçıları hem de sanat yapıtlarını taşıdığı kendisine ait Volkswagen marka minibüs, artık kullanılamayacak duruma gelince Block’un önerisiyle Beuys tarafından *Sürü (Das Rudel)* (1969) başlıklı bir işte kullanılmıştır. Block konuşmasında sanatçılarla arasında geçen bu tür anekdotlara da değinmiştir (Block, 1992, s. 76-87). Block’un konuşmasının ardından *Amerika’yı Seviyorum, Amerika da Beni Seviyor* (1974) başlıklı videonun gösterimi gerçekleşmiştir. Bu video gösteriminin ardından, René Block tarafından seyircilerin soruları yanıtlanmıştır²⁵ (Görsel 7).

Beuys Etkinlikleri sempozyumu kapsamında Block’un katıldığı son etkinlik ise, sempozyumun son günü olan 7 Kasım 1991 tarihinde gerçekleşen *Beuys ve Avrasya* başlıklı paneldir²⁶. Panelin yöneticisi Oruç Aruoba, katılımcıları ise René Block, Canan Beykal, Hüseyin Alptekin ve Bünyamin Özgültekin’dir (Görsel 7). Block, bu panelde birlikte yer aldığı Hüseyin Alptekin’in İstanbul’da tanıştığı ilk sanatçı olduğunu ve sanatçının 2007 yılındaki zamansız ölümüne kadar devam eden bir arkadaşlığın tadını çıkarma ayrıcalığına sahip olduğunu belirtmektedir (Block, 2011, s. 74; Baliç ve Ermiş, 2013, s. 244-45).

Mimar Sinan Üniversitesi Oditoryumu’nda gerçekleşen konferans, panel ve video gösterimlerinden oluşan bu üç günlük sempozyuma öğrenciler başta olmak üzere izleyiciler büyük bir ilgi göstermiş; etkinlikler kalabalık ve meraklı bir izleyici kitlesi tarafından takip edilmiştir (Koçan, 1992). O dönemde öğrenciliğini henüz tamamlamış olan Hale Tenger de sempozyumun izleyicileri arasında yer almıştır (Tenger, kişisel görüşme, Mart 2019). O yıllarda PSD Genel Sekreteri olan sanatçı Gülsün Karamustafa da René Block ile bu konferansın organizasyon sürecinde tanışmış ancak bu karşılaşmada çok fazla samimiyet kurulmamıştır (Karamustafa, kişisel görüşme, Nisan 2019).

²³ Beuys sempozyumu hazırlık sürecinde, Goethe-Institut Ankara Sergi Etkinlikleri Koordinatörü Meral Pak’ın (1991) Hüseyin Alptekin’e gönderdiği sempozyum etkinlik programında, René Block’un yapacağı konuşmanın başlığı “Joseph Beuys ile Birlikte Çalışmamız” şeklindedir.

²⁴ Block’un yaptığı konuşmanın transkripsiyonu için bkz. Block, 1992, s. 76-95.

²⁵ Soru-cevap bölümünün transkripsiyonu için bkz. Beykal, 1992, s. 99-105.

²⁶ Gerçekleşen panelin transkripsiyonu için bkz. Beykal, 1992, s. 107-140.

Görsel 7. Beuys Etkinlikleri, 5-7 Kasım 1991, sol fotoğraf: René Block seyircilerin sorularını yanıtlarken; sağ üst fotoğraf: Beuys ve Avrasya paneli, Nilgün Özayten, René Block, Canan Beykal, Oruç Aruoba (soldan sağa); sağ alt fotoğraf: Oruç Aruoba, Hüseyin Alptekin, Bünyamin Özgültekin (soldan sağa) (Beykal, 1992, s. 98 ve 106)

Goethe-Institut İzmir’de Düzenlenen Konferans (8 Kasım 1991)

René Block, İstanbul’daki Beuys Etkinlikleri sempozyumundan sonra İzmir’e geçerek 8 Kasım 1991 tarihinde Goethe-Institut İzmir’de aynı konferansı tekrar sunar. Goethe-Institut Ankara’da sunulan video gösterimleri aynı şekilde Goethe-Institut İzmir’de de sunulur (Goethe-Institut Ankara Arşivi, 1991a).

René Block-İstanbul Kültür Sanat Vakfı (İKSV) İşbirlikleri

René Block 1991 yılındaki İstanbul ziyareti sırasında, İKSV Genel Müdürü Aydın Gün²⁷ tarafından 3. Uluslararası İstanbul Bienali Danışma Kurulu toplantısına Sidney Bienali ile ilgili deneyimlerini paylaşmak üzere davet edilmiştir (Block, 2011, s. 74; Baliç ve Ermiş, 2013, s. 245; Block, kişisel görüşme, Kasım 2016b). 12 Kasım 1991 tarihinde gerçekleşen Uluslararası İstanbul Bienali Danışma Kurulu toplantısında Aydın Gün, Jale Erzen, Günsel Renda, Nilgün Özayten, Oya Eczacıbaşı, Tomur Atagök, Vasıf Kortun, Aysel Mutver ile birlikte 8. Sidney Bienali yöneticisi René Block da danışman olarak yer almıştır (Salt Araştırma, Vasıf Kortun Arşivi, 1991). Bu danışma kurulu toplantısı, Block’un İKSV ile çalışmalarının başlangıcını oluşturmaktadır.

Toplantıda, 3. Uluslararası İstanbul Bienali yöneticisi Vasıf Kortun, bienalin hazırlık sürecini ve o zamana kadar yapmış olduğu çalışmaları özetlemiş; ancak müze binası kesin olarak tahsis edilmeden bienal için resmi bir temasta bulunamadığını, gayri resmi olarak İngiltere, Fransa, ABD, Almanya, Rusya, İsrail, İspanya, İtalya, Danimarka başta olmak üzere farklı ülkelerle temas halinde olduğunu ifade etmiştir. Kortun “Bienal’in bir ana kavram çevresinde düzenlenmesinin gerekliliğinden” bahsederek temayı “Kültürel Farklılığın Üretimi olarak düşündüğünü” belirtmiştir. Kurul üyeleri tarafından gün boyunca tartışılan

²⁷ İstanbul Kültür Sanat Vakfı’nın kurucuları arasında yer alan Aydın Gün, 1974-1993 yılları arasında İKSV’nin Genel Müdürü olarak vakfın yaptığı birçok etkinliğin öncüsü olmuştur. Gün, yirmi yıl süreyle Uluslararası İstanbul Festivali’nin sanat yönetmenliğini yapmış, ikincisinden itibaren İstanbul Bienali’ne dönüşen 1. İstanbul Çağdaş Sanat Sergileri’ni başlatmıştır (İKSV Aydın Gün Teşvik Ödülü, 2018).

temalardan sonra Kortun'un temasında karar kılınmış ve bienalde yer alacak ülkelerin de sergilerinde bu temayı işlemeleri öngörülmüştür. Ayrıca ilk iki bienalde sanatçı seçim kriterlerinde ön planda tutulan 'uluslararası sanat ortamında çok tanınmış sanatçı' endişesinin, artık yerleşmiş bir yapı kazanan 3. İstanbul Bienali'ne taşınmaması kararı alınmıştır. Ünlü isimlerin ancak serginin kavramıyla uyusurlarsa bienale çağrılması konusunda görüş birliğine varılarak İstanbul Bienali'nin "sanatta yeni bir nefes olması" gerektiğinde karar kılınmıştır. Ayrıca serginin ülke pavyonları şeklinde düzenlenmesi, bienale katılacak olan ülke sergilerinin birbirine yakın düzeyde alan kullanmaları ve sergilerin yerleştirilmesinde şeffaflığın ön plana çıkartılması yönünde kararlar alınmıştır (Salt Araştırma, Vasıf Kortun Arşivi, 1991).

René Block, toplantıdaki konuşmasında, uluslararası bienallerin düzenlenmesinde uygulanan farklı yaklaşımları anlatırken Sidney Bienali, documenta ve São Paulo Bienali örneklerinden bahsetmiş (Salt Araştırma, Vasıf Kortun Arşivi, 1991) özellikle İstanbul Bienali ile birçok paralellikler taşıyan Sidney Bienali deneyimlerini paylaşmıştır (Block, 2011, s. 74; Baliç ve Ermiş, 2013, s. 245). Ayrıca 3. İstanbul Bienali için yardımda bulunacağını belirtmiş, kurul üyeleri ile öğleden sonra gezilen Feshane binasının dönemsel sergiler için çok uygun olduğunu vurgulamıştır (Salt Araştırma, Vasıf Kortun Arşivi, 1991).

Beuys konferansları nedeniyle gerçekleştirdiği galeri ve atölye ziyaretleri sonucunda, Türkiye sanat ortamından oldukça etkilenen René Block, daha sonraki yıllarda gerçekleşen İstanbul Bienallerini takip etmek amacıyla yeniden Türkiye'ye gelir. Onu ikinci kez Türkiye'ye getiren²⁸ 3. İstanbul Bienali'nde Gülsün Karamustafa ve Hale Tenger'in³⁰ bir daha asla bırakamayacağı derecede etkileyici işleriyle karşılaştığını belirtmektedir (Vogel, 2008; Kortun, kişisel görüşme, Mart 2019a). Karamustafa'nın bu bienalde sergilenen işi *Mistik Nakliye (Mystic Transport)*, Tenger'in sergide yer alan işi ise *Böyle Tanıdıklarım Var II (I Know People Like This II)*'dir. Her iki iş de René Block tarafından satın alınarak Block Koleksiyonu'na dâhil edilmiştir³¹ (Block, kişisel görüşme, Kasım 2016a). 2018 yılında Tenger'in işi Vehbi Koç Vakfı (VKV) tarafından satın alınarak VKV Çağdaş Sanat Koleksiyonu'na geçmiştir (Tenger, kişisel görüşme, Mart 2019). Benzer şekilde Karamustafa'nın işi de VKV Çağdaş Sanat Koleksiyonu'na dâhil edilmiştir³² (Karamustafa, kişisel görüşme, Nisan 2019).

²⁸ Vasıf Kortun (kişisel görüşme, Mart 2019b), kesin emin olmamakla birlikte Block'un bu ziyareti sırasında yanında Sabine Vogel olduğunu belirtmektedir. Ancak René Block bu ziyareti tek başına gerçekleştirdiğini ifade etmiştir (kişisel görüşme, Haziran 2019).

³⁰ René Block, Evrim Altuğ ile gerçekleştirdiği söyleşide (2007, s. 19) 3. İstanbul Bienali'ni gezdiği sırada Hale Tenger ve Halil Altındere'nin eserleriyle karşılaştığını ve bunlardan çok etkilendiğini belirtmesine rağmen, Halil Altındere 3. İstanbul Bienali'ndeki sanatçılar arasında yer almamaktadır. Altındere, 1997 yılında Rosa Martínez'in küratörlüğünde gerçekleşen 5. İstanbul Bienali'nde *Tabularla Dans II (Dance with Taboos II)* (1997) başlıklı işiyle yer almıştır (Baykal, 1997, s. 48; Babias ve Becker, 2018, s. 229).

³¹ René Block Koleksiyonu hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz. Özdoğan Türkyılmaz, 2019, s. 275-298. Ayrıca Block Koleksiyonu'nun durumu hakkında bir değerlendirme için bkz. Özdoğan Türkyılmaz, 2021a.

³² VKV Çağdaş Sanat Koleksiyonu'nun başlangıcı ve oluşumu hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz. Özdoğan Türkyılmaz, 2019, s. 304-308. Koleksiyonun Arter Müzesine dönüşümü ve son durumu hakkında bir değerlendirme için bkz. Özdoğan Türkyılmaz, 2022.

Melih Fereli'nin³³ İKSV Genel Müdürü olmasının ardından İstanbul Bienali'ne özel bir önem atfedilerek uluslararası sanat ortamından bir küratörle çalışma kararı alınmıştır. René Block-İKSV işbirlikleri, 1995 yılında gerçekleşen 4. Uluslararası İstanbul Bienali'nin küratörü olarak Block'un seçilmesi ile ivme kazanmıştır. Block, 4. İstanbul Bienali küratörlüğü görevini, kendi hayatının ve kariyerinin odak noktasına yerleştirerek çok önemsemiş, Bienal'in hazırlık sürecinde sık sık Türkiye'ye gelip gitmiş, bienal ekibiyle birlikte Türkiye sanat ortamını yakından tanımak için galerilere, sergilere, sanatçı atölyelerine ziyaretler gerçekleştirmiş, son altı ay İstanbul'da yaşamıştır (Görsel 8). *Orient/ation - Paradoksal Bir Dünyada Sanatın Görünümü* başlıklı bienale Block, Türkiye'den on dokuz sanatçı davet etmiştir. Bu isimlerden dördü yurt dışında çalışan, üçü ise İstanbul dışındaki kentlerde yaşayan sanatçılardır. Bienale Türkiye'den davet edilen sanatçılar Fusun Onur, Kemal Önsoy, Selim Birsal (Ankara), Fatma Binnaz Akman, Hakan Akçura, Hüseyin B. Alptekin-Michael D. Morris, Hale Tenger, Handan Börüteçene, Arzu Çakır (İzmir), Cengiz Çekil (İzmir), Esra Ersen, Ayşe Erkmen, Aydan Murtezaoğlu, Murat Işık ve Gülsün Karamustafa'dır. Sarkis ve Osman Dinç Fransa'dan, İskender Yediler ve Adem Yılmaz ise Almanya'dan davet edilen sanatçılar olmuştur³⁴.

Görsel 8. 4. Uluslararası İstanbul Bienali Ekibi, Luvr Apartmanı, balkonda soldan başta: Bienal Yönetmeni Fulya Erdemci, kapı aralığında ayakta sağdan ikinci Bienal Yönetmeni Asistanı Emre Baykal, onun sağında Bienal Küratörü René Block (İKSV Arşivi)

René Block, küratörlüğünü yaptığı 4. Uluslararası İstanbul Bienali'nin ardından, 1995-2005 yılları arasındaki on yıllık süreçte gerçekleşen İstanbul Bienallerinin danışma kurullarında, kurul başkanı olarak yer almıştır (Block, kişisel görüşme, Aralık 2018). Bu görevi süresince Block, hem Türkiye sanat ortamının önemli kurumlarından İKSV ile organik bağını resmi görevli olarak devam ettirme hem de Türkiye sanat ortamını yakından takip etme imkânına sahip olmuştur. Block, "danışma kurullarında başkan olarak görev yapmasının hiyerarşik bir yapı oluşturmadığını, bienal küratörlerinin belirlenmesinde kurul üyelerinin önerileri doğrultusunda ortak bir karara varıldığını" ifade etmiştir (kişisel görüşme, Aralık 2018).

³³ Melih Fereli, 1993-2001 yılları arasında İKSV Genel Müdürü olarak çalışmıştır.

³⁴ Bienalin hazırlık süreci, bienal mekânlarının belirlenmesi, kavramsal çerçevesinin oluşturulması, sanatçıların seçimi ve İstanbul Bienalleri tarihindeki yeri hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz. Özdoğan Türkyılmaz, 2019, s. 214-256.

René Block'un Türkiye Sanat Ortamıyla Kurduğu İlişkiler Ağının Genişlemesi ve Yeni Projeler

René Block ilerleyen yıllarda kişi ve kurumlarla kurduğu ilişkiler ağını genişleterek Türkiye'den sanatçı ve küratörlerle çeşitli projeler ve uluslararası sergiler gerçekleştirmeye devam eder.

Ziyaretleri sonrasında Türkiye'deki sanat ortamının çok yönlülüğü karşısında şaşırılmış ve Türkiye'de yaşayan sanatçıların bir kısmını Almanya'da tanıtma isteği duymuştur (Kayabal ve Nur, 1995). Block özellikle 3. İstanbul Bienali'nde karşılaştığı Gülsün Karamustafa ve Hale Tenger'in işlerinden çok etkilenmiş; Füsün Onur ve Ayşe Erkmen de dâhil olmak üzere, diğer bazı Türk sanatçıları bir sergi yapmaya karar vermiştir (Vogel, 2008). O dönem, DAAD'de çalışmakta olan Block, önce bu sergiyi Berlin'de bulunan daadgalerie'de yapmayı düşünür. Ancak 1992 Mayıs'ında DAAD'deki görevinden ayrılınca bu proje gerçekleşemez (Block, kişisel görüşme, Kasım 2016a). Fakat DAAD'deki yöneticilik görevinden ayrılmadan önce küratör ve sanat eleştirmeni Beral Madra'yı DAAD jüri üyeliğine davet eder (Block, kişisel görüşme, Kasım 2016a; Madra, kişisel görüşme, Şubat 2017).

Beral Madra jüri üyeliği sürecinde, DAAD bursu için, Türkiye sanat ortamından Serhat Kiraz ve Ayşe Erkmen olmak üzere iki isim önerdiğini; diğer jüri üyelerinin bursu, özellikle kadın bir sanatçıya verme eğiliminde olduklarını ifade etmiştir (kişisel görüşme, Şubat 2017). Dolayısıyla jürinin nihai kararı sonucunda, Ayşe Erkmen 1993 yılı için Berlin Konuk Sanatçı Programı bursundan yararlanmaya hak kazanmıştır. Erkmen (kişisel görüşme, Aralık 2018), bir yıllık süre boyunca Berlin'de yaşamasına imkân tanıyan bu bursun kariyeri açısından oldukça önemli olduğunu, burs kapsamında sanatçıya konaklaması için bir ev, oldukça yüksek bir miktarda aylık maaş, sergi düzenlemesi ve katalog basılması için büyük bir bütçe verildiğini ifade etmiştir. Ayrıca Erkmen, Berlin'de kaldığı süreçte farklı ülkelerden seçilmiş diğer DAAD bursiyerleri ve önemli sanatçılarla tanışma, işbirlikleri geliştirme, fikir alışverişinde bulunma fırsatı bulmuştur (kişisel görüşme, Aralık 2018). Erkmen tarafından bu burs kapsamında, 9 Aralık 1993-16 Ocak 1994 tarihleri arasında, daadgalerie'de küratörlüğünü Friedrich Meschede'nin³⁵ yaptığı *Ev (Das Haus)* başlıklı sergi gerçekleştirilmiştir (Meschede, 1993).

René Block, 1993 yılında Stuttgart'taki Dış İlişkiler Enstitüsü'nde (ifa) Sergi Etkinlikleri Yöneticisi olarak çalışmaya başlar ve Türkiye'den sanatçılarla bir sergi organize etme projesini yeniden gündemine alır (Block, kişisel görüşme, Kasım 2016a). 1994 yılında, Beral Madra ve Sabine Vogel eş-küratörlüğünde Türkiye'den sanatçıların Almanya'ya davet edilmesiyle *İSKELE: Günümüz Türk Sanatı (İSKELE - Türkische Kunst Heute)* sergi dizisi gerçekleşir (Görsel 9). Stuttgart, Berlin ve Bonn olmak üzere üç farklı şehirdeki ifa-Galerie'lerinde gerçekleşen bu sergi dizisinde, küratör Beral Madra'nın pek çok sergisinde birlikte çalıştığı Serhat Kiraz, Osman Dinç, Ayşe Erkmen, Füsün Onur, Handan Börüteçene, Adem Yılmaz, Selim Birsnel gibi sanatçıların yanı sıra René Block'un çalışmalarından

³⁵ Sanat tarihçisi ve küratör Friedrich Meschede, 1992-2008 yılları arasında DAAD Berlin Konuk Sanatçı Programı'nın Görsel Sanatlar Bölümü Yöneticiliğini yürütmüştür (Baliç, 2010, s. 203).

etkilendiği Gülsün Karamustafa ve Hale Tenger'in işleri sunulmuştur³⁶. Almanya'nın üç büyük şehrine yayılan bu büyük ölçekli sergi, çoğunluğu yeni üretim işlerle Türkiye çağdaş sanatından geniş bir kesit sunulması, daha genç kuşaktan sanatçıları da içeriyor olması gibi nedenlerle dönemin öne çıkan sergilerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Beral Madra'ya (1994) göre, *ÍSKELE: Günümüz Türk Sanatı* sergi dizisinin yapımcısı olan René Block, hem çağdaş Türk sanatını Batı Avrupa'da kapsamlı bir biçimde tanıtan ilk 'Batılı' sanat adamı olma özelliği kazanmış hem de Türkiye sanat ortamı ile ne denli yoğun bir ilişkiye girdiğini kanıtlamıştır.

Görsel 9. *ÍSKELE: Günümüz Türk Sanatı* sergi dizisi, ifa-Galerie Stuttgart'taki serginin açılışı, 11 Ağustos 1994, Gülsün Karamustafa, Hale Tenger, Sabine Vogel, René Block, Beral Madra... (soldan sağa) (BM Çağdaş Sanat Merkezi Arşivi)

Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı ve Berlin Eyaleti Bilim, Araştırma ve Kültür Senatosu'nun [Berliner Senatsverwaltung für Wissenschaft, Forschung und Kultur] işbirliğiyle *Sınırsız: Berlin – İstanbul* (grenzenlos: Berlin – İstanbul) projesi³⁷ çerçevesinde, 1997-1998 yıllarını kapsayan bir süreçte İstanbul ve Berlin'de bir dizi etkinlik gerçekleştirilmiştir³⁸. Bu proje kapsamında, René Block tarafından farklı işbirlikleriyle biri İstanbul'da diğeri de Berlin'de olmak üzere, iki çağdaş sanat sergisi organize edilmiştir. *IN MEDIAS RES: Berlin'den Fotoğraf ve Diğer Medya Sanatları* (*IN MEDIAS RES - Fotografie und andere Medienkunst aus Berlin*)³⁹ başlıklı ilk sergi, René Block ve Angelika Stepken eş-küratörlüğünde, 9 Eylül-12 Ekim 1997 tarihleri arasında İstanbul'da gerçekleşmiştir.

³⁶ Serginin hazırlık süreci, kavramsal çerçevesinin oluşturulması, sanatçıların seçimi ve Türkiye-Almanya sanat ortamındaki yansımaları hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz. Özdoğan Türkyılmaz, 2019, s. 182-212.

³⁷ Bu proje, Berliner Kulturveranstaltungs-GmbH tarafından Berlin Duvarı'nın yıkılışından sonra, 1990 yılında başlatılan [IN MEDIAS RES ve İSKORPİT sergilerinin kataloglarında bu tarih 1989 olarak geçmektedir] Berlin ile diğer Avrupa metropollerini ya da Doğu ve Güneydoğu Avrupa kentleriyle kültür alışverişini güçlendirmek için gerçekleştirilen *sınırsız* [Alm. *grenzenlos*] kültürel karşılaşma için forum ve sanatsal alışveriş etkinlikleri dizisinin İstanbul ile gerçekleştirilen bölümüdür (Hartmann, 1998, s. 80; Petersen, tarihsiz). İstanbul'dan önceki süreçte, Budapeşte (1990/91), Prag (1992/94), Sofya (1993), Varşova (1994/95), Barselona (1995) ve Moskova (1995/96) ile sınırsız-karşılaşmalar gerçekleşmiştir (Petersen, tarihsiz). Ayrıca İstanbul ve Berlin 1989 yılından beri kardeş şehirler olduğu için, iki kent arasındaki işbirlikleri doğrultusunda, kültürel-sanatsal vd. alanlarda çeşitli projeler organize edilmektedir.

³⁸ Proje kapsamında gerçekleşen etkinlikler hakkında detaylı bilgi için bkz. Özdoğan Türkyılmaz, 2019, s. 256-272.

³⁹ Latince *in medias res* ifadesi herhangi bir giriş yapmadan başlayan bir hikâyeye veya eylemi ifade eder. İngilizce *into the middle of things*, Almanca *sofort zu Sache/zum Thema kommen* anlamlarını vermektedir.

Atatürk Kültür Merkezi ve Dolmabahçe Kültür Merkezi'nin ana mekânlar olarak kullanıldığı sergide, özellikle görüntü ve ses yaratan cihazlarla çalışan ve bunların teknik olanaklarının gerçeklikle olan bağlantılarını yansıtan sanatçılar üzerine odaklanılmıştır. Sergide, farklı çalışma yaklaşımlarıyla çoğulcu bir sanat ortamına sahip olan Berlin'den sanatsal fotoğraf, video ve ses enstalasyonlarından oluşan geniş ve güncel bir seçki sunulmuştur. Dönemin Berlin Güzel Sanatlar Yüksek Okulu [Berliner Hochschule der Künste] profesörlerinden, 1989 yılından sonra görünürlük kazanmaya başlayan genç sanatçılara dek farklı kuşaklardan kırkın üzerinde sanatçı bir arada yer almıştır (Block ve Stepken, 1997, s. 9-10). René Block, önceki birçok sergisinde yer almış Wolf Vostell, Asta Gröting, Qin Yufen, Igor & Svetlana Kopistiansky gibi daha yaşlı sanatçıları sergiye davet ederken Angelika Stepken daha genç kuşaktan sanatçılar davet etmeyi tercih etmiştir (Stepken, kişisel görüşme, Ocak 2019). Ayrıca sergiye ek olarak 60'lı yılların Berlin'inde ortaya çıkan sanatçı filmlerinden en yeni yapımlara uzanan bir film seçkisi gösterilmiştir (Block ve Stepken, 1997, s. 10).

Görsel 10. İSKORPİT: İstanbul'dan Güncel Sanat sergisinin açılışı, HKW, Berlin, sol fotoğraf: Fulya Erdemci izleyicilerle birlikte, sağ fotoğraf: René Block izleyicilerle birlikte (Salt Araştırma, Türkiye Sergi Arşivi)

Sınırsız: Berlin – İstanbul projesi çerçevesinde organize edilen ikinci sergi etkinliği, *İSKORPİT: İstanbul'dan Güncel Sanat (İSKORPİT - Aktuelle Kunst aus Istanbul)* sergisidir (Görsel 10). Berlin'deki Dünya Kültürleri Evi'nde (Haus der Kulturen der Welt [HKW]) 15 Ekim-15 Kasım 1998 tarihleri arasında sunulan sergi, o dönemde Kassel'deki Museum Fridericianum Direktörü olan René Block ve Uluslararası İstanbul Bienali Direktörü olan Fulya Erdemci'nin eş-küratörlüğünde gerçekleşmiştir. Sergi başlığında kullanılan iskorpit balığının isminden başlanarak çoğunluğu politik ve eleştirel boyutlara sahip işlerle kurgulanan bir sergi oluşturulması dikkat çekicidir. *İSKORPİT* sergisi Almanya sanat ortamında da ilgi toplamış, süreli yayınlarda sergiyle ilgili duyuru, haber ve eleştiri yazıları yer almıştır⁴⁰. *İSKORPİT* aldığı davet üzerine 1999 yılında, Almanya'nın Karlsruhe kentinde bulunan Badischer Kunstverein'da ikinci kez gösterilmiştir. Karlsruhe'deki gösterim, kısmen René Block, esas olarak da sergiden beş ay önce Badischer Kunstverein'in yöneticiliğine getirilmiş olan Angelika Stepken tarafından gerçekleştirilmiştir (Kosova, 1999, s. 85; Stepken, kişisel görüşme, Ocak 2019).

⁴⁰ Serginin kavramsal çerçevesinin oluşturulması, sanatçıların işleri ve Türkiye-Almanya sanat ortamındaki yansımaları hakkında ayrıntılı bir inceleme için bkz. Özdoğan Türkyılmaz, 2019, s. 259-275.

Sonuç

René Block, Türkiye'ye ilk kez 1991 yılında, Joseph Beuys hakkında konferanslar vermek üzere, sanatçı-akademisyen Erdağ Aksel ve Hüseyin Bahri Alptekin'in daveti sonucunda gelmiştir. Block verdiği konferanslarda Beuys'un New York'ta gerçekleştirdiği *Amerika'yı Seviyorum*, *Amerika da Beni Seviyor* performansı kadar ses getiren sunumlar yapmamıştır. Ancak Beuys'un gösterisinin başlığında kullandığı sözü, Block'un Türkiye sanat ortamıyla kurduğu ilişkilere uyarlamak mümkündür: *Türkiye'yi Seviyorum*, *Türkiye de Beni Seviyor*. Çünkü Block ile Türkiye sanat ortamından kişi ve kurumlar arasında, 90'lı yıllardan günümüze kesintisiz devam eden organik bir ilişki söz konusudur.

Block, uluslararası sanat çevrelerinde Türkiye kökenli sanatçı, küratör, galerici, koleksiyoner ve diğer uzmanlarla uzun yıllardır sürdürdüğü kişisel dostlukları ve profesyonel ilişkileriyle tanınmaktadır. Block, kendisiyle yapılan görüşmelerde özellikle İstanbul'un kendisi için çok özel bir öneme sahip olduğunu dile getirmiş, Türkiye sanat ortamıyla 1990'lı yıllarda başlayan bireysel ve kurumsal düzeydeki işbirliklerini sürdürmekten çok memnun olduğunu ifade etmiştir. Benzer şekilde uzun yıllardır Block'u tanıyan ve onunla farklı ortak projelerde, sergilerde çalışmış olan Türkiye sanat ortamından sanatçılar, küratörler, müze yöneticileri vd. uzmanların büyük bir çoğunluğu sıklıkla Block'u tanımaktan ve onunla birlikte çalışmaktan duydukları memnuniyeti ifade etmiştir. Block'un sıklıkla işbirliğine girdiği bu isimler arasında Sarkis, Beral Madra, Fulya Erdemci, Melih Fereli, Ömer Koç, Emre Baykal, Hüseyin Alptekin, Ayşe Erkmen, Gülsün Karamustafa, Hale Tenger, Halil Altındere gibi pek çok ismi saymak mümkündür. Block, tüm dünyada yaşanan küreselleşme sürecinde, Türkiye'nin dışa açılma noktasında, 1990'ların kültür sanat ortamında etkin rol oynayan, köşe taşları diyebileceğimiz Beral Madra, Vasıf Kortun, Ali Akay gibi küratörlerle iyi ilişkiler kurmuştur. Adı geçen küratörlerin sergilerinde yer alan sanatçılardan bazılarını izlemeye başlamış, gerçekleştirdiği uluslararası büyük ölçekli sergilere davet etmiş, bu sanatçılardan eserler satın almıştır. Böylece hem galerisinde sunduğu sanatçı seçkisini hem de Block Koleksiyonu'nu genişletmiştir. Özellikle Fluxus akımıyla bağlantı kuran ironik, oyunsu, mizahi yönü olan yapıtlar Block'un daima ilgisini çekmektedir.

Block'un DAAD'deki görevi sırasında sanatçılar Sarkis ve Ayşe Erkmen'in DAAD Berlin Konuk Sanatçı Programı bursu kapsamında Almanya'ya davet edilmelerinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Türkiye sanat ortamında, özellikle Almanya ağırlıklı olmak üzere, yurt dışı işbirlikli sergiler gerçekleştiren küratör Beral Madra'nın DAAD jüri üyeliğine seçilmesini, ardından sanatçı Ayşe Erkmen'in DAAD bursu kapsamında Berlin'e davet edilmesini, Block'un Almanya'da görevli olduğu kurumlar aracılığıyla Türkiye sanat ortamıyla kurduğu ilk temaslar olarak değerlendirmek mümkündür. Block daha sonra, Almanya'nın önemli kurumlarından olan Dış İlişkiler Enstitüsü'nde (ifa) Sergi Etkinlikleri Yöneticisi olarak çalıştığı dönemde Türkiye'den sanatçıların katılımıyla sergiler düzenlenmesini sağlamıştır. 1990'lı yıllarda, Block'un desteğiyle Almanya'nın farklı kentlerinde sadece Türkiye'den sanatçıların katılımıyla ulus temsiline dayalı *İSKELE: Günümüz Türk Sanatı ve İSKORPİT: İstanbul'dan Güncel Sanat* başlıklı sergiler organize edilmiştir. Bu sergiler, Block'un Türkiye sanat ortamıyla ilişkilerinin pekişmesini, Türkiye'den sanatçılar ve sanat çevreleriyle kurduğu ilişkiler ağının genişlemesini

sağlamıştır. Öte yandan bu sergilerde yer alan sanatçıların uluslararası sanat ortamındaki görünürlükleri artmış, eserleri önemli koleksiyonlara dahil edilmiştir. Sanatçıların pek çoğu yurt dışından küratör, sanat eleştirmeni ve kurum/kuruluşlarla yeni işbirlikleri kurarak kariyerlerinin ilerleyen aşamalarında büyük ölçekli projelere, sergilere davetler almıştır.

Block, 1991 yılındaki Türkiye ziyaretinden başlayarak Türkiye'nin önemli kültür sanat kurumlarıyla da yakın ilişkiler içine girmiştir. Block'u Türkiye'ye davet eden kurumlardan Alman Kültür Merkezi, SANART ve UPSD düzenledikleri sergiler, sempozyumlar, konferans dizileri ve diğer etkinliklerle dönemin hem Ankara hem de İstanbul kültür-sanat ortamını yönlendiren/şekillendiren dernek ve kurumlar arasındadır. Block'un İKSV ile ilişkisi ise, ilk İstanbul ziyareti sırasında, 3. Uluslararası İstanbul Bienali Danışma Kurulu toplantısına davet edilmesiyle başlamıştır. Block-İKSV işbirlikleri, Melih Fereli'nin İKSV Genel Müdürü olduğu dönemde René Block'a 4. Uluslararası İstanbul Bienali küratörlüğünün verilmesiyle oldukça yoğunlaşmıştır. Ancak İKSV'nin bienal modelinde değişikliğe gitmesi, bienal küratörlüğünün yabancı bir isme verilmesi ve sanatçıların tek seçici tarafından belirlenmesi tartışmalara neden olmuştur. Bienalin küratörü Block, özellikle uluslararası sanat ortamındaki konumu, sanat çevreleriyle kurduğu ilişkiler, nüfuzunu kullanma tarzı ve sanatçı seçimleriyle olumsuz eleştiriler almıştır. Block, küratörlüğünü yaptığı 4. Bienal'in ardından, 1995-2005 yılları arasında düzenlenen İstanbul Bienallerinin danışma kurullarına başkanlık yaparak sonraki beş bienalin özellikle küratör seçiminde belirleyici rol oynamıştır. İstanbul Bienalleri tarihi açısından değerlendirilirse, hem küratörlüğünü yaptığı 4. Bienal hem de danışmanlığında organize edilen beş bienal, küresel sanat ortamının ilgisini çeken ve ses getiren bienaller olmuştur.

Sonuç olarak 90'lardan günümüze uzanan süreçte, Block'un desteğiyle Almanya başta olmak üzere yurtdışında organize edilen sergiler ve Block'un katkısıyla gerçekleşen İstanbul Bienalleri ile Türkiye çağdaş sanat ortamının dışa açılması hız kazanmış, Türkiye'den sanatçılar ve küratörler küresel sanat piyasasında görünürlük/tanınırlık kazanmış ve sanatçıların yapıtları uluslararası önemli koleksiyonlara dâhil edilmiştir.

Bu makalede, küresel sanat ortamının önemli aktörlerinden biri olan René Block'un Türkiye sanat ortamıyla ilişkisinin başlangıcında rol oynayan kilit isimler ve etkinlikler incelenmiştir. Block'un ilişkiler ağının süreç içerisindeki gelişimi ve dönüşümünün, özellikle 2000'li yıllarda Koç Topluluğu ile gerçekleştirdiği işbirlikleri ve projelerin yeni araştırmalarla ortaya konulması planlanmaktadır.

Kaynakça

- Alptekin, H. (1992). Sanatçı ve vizyoner. C. Beykal (Yay. haz.), *Beuys Etkinlikleri: gösteri, konferans, panel: 5 Kasım 1991 Salı, 6 Kasım 1991 Çarşamba, 7 Kasım 1991 Perşembe (üç gün)* (s. 12-21). a+A Plastik Sanatlar Derneği Yayın Dizisi, Mas Matbaacılık.
- Altuğ, E. (2007). Rene Block ile söyleşi: İstanbul sanat ortamı, kendi yeraltından beslenen, güçlü bir kaynak. *Artist Actual*, 4, 18-20.
- Avşar, V. (2020). *Cengiz Çekil okulu* (Cengiz Çekil: 21.08.1945-10.11.2015 kitabının eki). SALT/Garanti Kültür AŞ.

- Babias, M. (2007). René Block in conversation with Marius Babias – biennials places for dialogue among equal partners. *Framework: the finnish art review*, 6 (Surplus of the Arts - OUT NOW!), 42-43.
- Babias, M. ve Becker, K. (Yay. haz.). (2018). *n.b.k. Ausstellungen Band 21: Halil Altındere* (sergi kataloğu), Neuer Berliner Kunstverein // Verlag der Buchhandlung Walter König.
- Babias, M., Eusterschulte, B. ve Rollig, S. (Yay. Haz.). (2015). *n.b.k. Ausstellungen Band 18: René Block. Ich kenne kein Weekend. Ausstellungsprojekte, Texte und Dokumente seit 1964* (sergi kataloğu). Neuer Berliner Kunstverein (n.b.k.); Verlag der Buchhandlung Walter König.
- Baliç, İ. (Ed.). (2010). *Starter - Vehbi Koç Vakfı Çağdaş Sanat Koleksiyonu'ndan işler/works from the Vehbi Koç Foundation Contemporary Art Collection* (sergi kataloğu). ARTER Yayını, Ofset Yapımevi.
- Baliç, İ. ve Ermiş, D. (Der.). (2013). *i-ka-se-ve: 370 kişi İstanbul Kültür Sanat Vakfı'nın 40 yılını anlatıyor*. İstanbul Kültür Sanat Vakfı.
- Battaglia, A. (2017). Broken Music: a show devoted to Ursula Block delves deep into sound-art lore. *ARTnews*. <http://www.artnews.com/2017/06/02/broken-music-a-show-devoted-to-ursula-block-delves-deep-into-sound-art-lore/>
- Baykal, E. (Ed.). (1997). *5. Uluslararası İstanbul Bienali kataloğu* (4 Ekim-9 Kasım 1997). İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı.
- Beykal, C. (Yay. Haz.) (1992). *Beuys Etkinlikleri: Gösteri, konferans, panel: 5 Kasım 1991 Salı, 6 Kasım 1991 Çarşamba, 7 Kasım 1991 Perşembe (üç gün)*. (D. Derman Çev.). a+A Plastik Sanatlar Derneği Yayın Dizisi, Mas Matbaacılık.
- Block, R. (Yay.) (1984). *SARKIS. Der Anfang der Jahrhunderte (Schönberg, Berg, Webern)* (sergi kataloğu). Berliner Künstlerprogramm des DAAD.
- Block, R. (1992). Berlin - New York aksiyonları 1964-1979. (D. Derman Çev.). C. Beykal (Yay. haz.), *Beuys Etkinlikleri: gösteri, konferans, panel: 5 Kasım 1991 Salı, 6 Kasım 1991 Çarşamba, 7 Kasım 1991 Perşembe (üç gün)* (s. 76-95). a+A Plastik Sanatlar Derneği Yayın Dizisi, Mas Matbaacılık.
- Block, R. (2011). 4. Uluslararası İstanbul Bienali. (N. Dikbaş Çev.). J. Hoffmann ve A. Pedrosa (Ed.), *İstanbul'u Hatırlamak* (s. 74-93). İstanbul Kültür Sanat Vakfı.
- Block, R. ve Stepken, A. (1997). Önsöz. A. Stepken (Ed.), *IN MEDIAS RES: Berlin'den Fotoğraf ve Diğer Medya Sanatları/Fotografie und andere Medienkunst aus Berlin/Photography and Other Media Art from Berlin* (sergi kataloğu) (s. 9-11). Berliner Kulturveranstaltungs-GmbH Yayını, Verlag der Kunst.
- BM Çağdaş Sanat Merkezi Arşivi. (1994) *İSKELE: Günümüz Türk Sanatı sergi dizisi, ifa-Galerie Stuttgart'taki serginin açılışı* [fotoğraf].
- Erzen, J. ve Bilsel, C. (2002). History and activities of Sanart. <http://www.sanart.org.tr/en/about/>
- Goethe-Institut Ankara Arşivi. (1991a). *Goethe-Institut Ankara ve Goethe-Institut İzmir arasında gerçekleşen yazışma*.
- Goethe-Institut Ankara Arşivi. (1991b). *Kasım 1991/November 1991* [etkinlik programı].
- Goethe-Institut Ankara Arşivi. (1991c). *Rene Block on Joseph Beuys Soziale Plastik Berlin - New York 1964-1979* (konferans afişi), Bilkent University, Faculty of Fine Arts, Department of Graphic Design.
- Goethe-Institut Ankara Arşivi. (1991d). SANART '92 "Block on Beuys". *Turkish Daily News*.
- Goethe-Institut Ankara Arşivi / Salt Araştırma, Jale Erzen Arşivi. (1991e). *SANART '92 Sempozyumuna Doğru Konferanslar dizisi 04* [davetiye/broşür].
- Gürlek, N. (2013). *Sarkis ve "When Attitudes Become Form" [Tutumlar Biçime Dönüşünce]*. SALT/Garanti Kültür AŞ [Elektronik Yayın].
- Hartmann, T. (1998). Sınırsız: İstanbul-Berlin. A. Cemal ve N. Satlıgan (Alm-Tr. çev.). *Zor Diyalog: Türkiye ve Almanya* [Zeitschrift für Kulturaustausch dergisinin *Schwieriger Dialog - die Türkei und Deutschland* başlıklı 47. sayısının Türkçe çevirisi] (s. 80-82). Goethe Enstitüsü - Alman

- Kültür Merkezi; ifa: Institut für Auslandsbeziehungen; Körber-Stiftung (Körber Vakfı) desteğiyle Goethe Enstitüsü - Alman Kültür Merkezi ve Ege Yayınları.
- İKSV Arşivi. (1995). 4. Uluslararası İstanbul Bienali Ekibi [fotoğraf].
- İKSV Aydın Gün Teşvik Ödülü. (2018). *Aydın Gün kimdir?*. <https://www.iksv.org/tr/aydin-gun-tesvik-odulu/aydin-gun-kimdir>
- Kayabal, A. ve Nur, Y. (23 Ağustos 1995). 4. Uluslararası İstanbul Bienali'ne, İki Ay Gibi Kısa Bir Süre Kaldı: 'Bienal' Kapalı Kutu. *Yeni Yüzyıl*, 21.
- Kılınçarslan, R. Ö. (2022). Joseph Beuys'un anısına: 1980'lerden bir sergi ve İzmir çağdaş sanat ortamına etkisi. *Art-Sanat Dergisi*, (17), 275-298. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2022.17.984180>
- Koçan, H. (1992). Önsöz. C. Beykal (Yay. haz.), *Beuys Etkinlikleri: Gösteri, konferans, panel: 5 Kasım 1991 Salı, 6 Kasım 1991 Çarşamba, 7 Kasım 1991 Perşembe (üç gün)* (s. 7). a+A Plastik Sanatlar Derneği Yayın Dizisi, Mas Matbaacılık.
- Kortun, V. (2011). Son Söyleşi. D. Demir (Ed.), *Hüseyin Bahri Alptekin: Ben bir stüdyo sanatçısı değilim* (s. 22-39). SALT Yayını, Ofset Yapımevi.
- Kosova, E. (1999). İskorpit: Kırılınca veda. *Resmi Görüş*, 1, 85-90.
- Licht, A. (2018). For eyes and ears: Ursula Block interviewed by Alan Licht. *BOMB Magazine* [Elektronik Sürüm].
- Lütgenau, P. (2016). Mathew Gallery is pleased to announce: gelbe MUSIK - works, notes, and photographs from the archive of Ursula Block. <https://www.artrabbit.com/events/gelbe-musik-works-notes-and-photographs-from-the-archive-of-ursula-block>
- Madra, B. (1991). Sarkis: yaşamdaki sertliğe cevap veremezsek yaptığımız işin geçerliliği yoktur. *Arredamento Dekorasyon*, 31, 100-106.
- Madra, B. (11 Ekim 1994). 4. Uluslararası İstanbul Bienali'nin Küratörü Rene Block: Uluslararası katılımı sağlamaya çalışacağım. *Cumhuriyet*, 12.
- Mathew Gallery. (2016). *gelbe MUSIK: Works, notes, and photographs from the archive of Ursula Block* (basın bülteni). http://www.mathew-gal.de/Exhibitions/gelbe-musik/assets/gelbeMUSIK_pressrelease_en.pdf
- Meschede, F. (Ed.) (1993). *Das Haus, Ev, The House* (sergi kataloğu). Berliner Künstlerprogramm des DAAD.
- Minas, G. (1990a). *Joseph Beuys: Bir video programı*. Goethe Enstitüsü Münih Yayını, Maus.
- Minas, G. (1990b). *Joseph Beuys: Ein video Programm*. Goethe-Institut München Yayını, Maus.
- Özdoğan Türkyılmaz, H. (2019). *Küreselleşen Türkiye'nin kültür ve sanat ortamında bir aktör: René Block* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Hacettepe Üniversitesi.
- Özdoğan Türkyılmaz, H. (2021a). René Block Koleksiyonu'nda yer alan Türkiyeli sanatçılar ve eserleri. E. Kavalçalan (Ed.), *24. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu* (7-9 Ekim 2020) (s. 520-546). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Yayınları.
- Özdoğan Türkyılmaz, H. (2021b). Galerici-sergi yapımcısı olarak René Block ve Fluxus sanatı. *Art-e Sanat Dergisi*, 14 (27), 352-378. <https://doi.org/10.21602/sduarte.897469>
- Özdoğan Türkyılmaz, H. (2022). Vehbi Koç Vakfı Çağdaş Sanat Koleksiyonu'nun oluşumu ve Arter Müzesine dönüşümü. *MSGSÜ Sosyal Bilimler*, 1 (25), 147-165. <https://doi.org/10.56074/msgsusbd.1123800>
- Pak, M. (28 Ekim 1991). *Joseph Beuys sempozyumu* (Meral Pak tarafından Hüseyin Alptekin'e gönderilen yazı). Goethe-Institut Ankara Arşivi, Ankara.
- Petersen, T. (tarihsiz). *grenzenlos. Kulturelle Begegnung mit der Türkei. 1. Oktober - 15 November* (Einladung zur Pressekonferenz/basın toplantısı davetiyesi). Edition Block Arşivi, Berlin.
- Salt Araştırma, Cengiz Çekil Arşivi. (1986a). *Joseph Beuys'un anısına bir başka sanat toplu sergi gösteri* [sergi davetiyesi].

- Salt Araştırma, Cengiz Çekil Arşivi. (1986b). *Joseph Beuys'un anısına bir başka sanat toplu sergi gösteri* [sergi broşürü].
- Salt Araştırma, Hüseyin Bahri Alptekin Arşivi. (1991). *Beuys Etkinlikleri Davetiyesi*.
- Salt Araştırma, Türkiye Sergi Arşivi. (1998). *İSKORPİT: İstanbul'dan Güncel Sanat sergisinin açılışı* [fotoğraf], Haus der Kulturen der Welt, Berlin.
- Salt Araştırma, Vasıf Kortun Arşivi. (1991). *Tutanak* [12 Kasım tarihli Uluslararası İstanbul Bienali danışma kurulu toplantısı tutanağı].
- Sarkis. (1984). *Yüzyılların Başlangıcı (Schönberg, Berg, Webern)* [yerleştirme]. daadgalerie Berlin. Sarkis Arşivi.
- Sönmez, N. (2008). *Cengiz Çekil: Bir tanık/A Witness*. (N. Dikbaş Tr-İng. çev.). René Block (Dizi ed.). M. Haydaroğlu (Kitap ed.). Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık Ticaret ve Sanayi A.Ş.
- Vogel, S. (2008). Waves at the periphery: interview with René Block about his relation to contemporary Turkish art and his project space in Berlin. (M. Cohen Alm-İng. çev.). *Nafas Art Magazine - Universes in Universe* [Elektronik Sürüm].